

Розділ 2. Педагогічна наука

Пономарьова Н.О.,
доцент кафедри інформатики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, кандидат педагогічних наук, доцент;

Білоусова Л.І.,
завідувач кафедри інформатики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, кандидат фізико-математичних наук, професор

Рецензент: Гризун Л.Е.,
професор кафедри інформатики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, доктор педагогічних наук, професор

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано характерні ознаки сучасного інформаційного суспільства, які мають бути враховані в розбудові системи професійної орієнтації. Авторами виокремлено особливості професійної орієнтації молоді в сучасний період розвитку суспільства: професійна орієнтація молоді в сучасних умовах має спрямовуватися не на професії чи спеціальності, а на напрями професійної діяльності; професійна орієнтація має передбачати завчасне ознайомлення молоді з особливостями професійної діяльності у віртуальному просторі; професійна орієнтація повинна включати специфічну складову із формування в молоді новітніх якостей конкурентоспроможної людини на ринку праці.

Ключові слова: цифрове інформаційне суспільство, ринок праці, номенклатура професій, віртуалізація, форми професійної діяльності, вимоги до працівника, конкурентоздатність працівника, професійна орієнтація.

Постановка проблеми. Формування сучасної моделі інформаційного суспільства в Україні повинно стати одним із пріоритетних завдань держави як фундаментальна передумова інтеграції нашої держави в європейські та загальносвітові процеси, збереження політичного суверенітету, економічної незалежності, конкурентоспроможності та процвітання, національної самобутності, гармонійності духовно-культурного розвитку людини та соціуму, формування зрілого громадянського суспільства, правової держави й демократії [1]. Вирішення вказаних завдань неможливе без створення належних умов для успішного професійного самовизначення кожного члена суспільства, реалізації його особистісного потенціалу та збагачення загального резерву країни. У цьому контексті

набуває актуальності побудова ефективної системи профорієнтаційної роботи з молоддю, у якій мають ураховуватися особливості й тенденції сучасного суспільного розвитку і яка здатна своєчасно реагувати на запити й виклики сьогодення і навіть їх випереджати.

Аналіз останніх досліджень і публікації. За характеристикою виробничої діяльності цивілізаційний прогрес прийнято розподіляти на доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний періоди, які охоплюють значні проміжки людської історії і є, на думку фахівців, загальними орієнтирами для проведення наукових пошуків. Особливо це стосується постіндустріального періоду, якому притаманні зростання значення й ролі інформаційних ресурсів, удосконалення виробничої та соціальної організації суспільства. Характерні особливості постіндустріального етапу розвитку суспільства визначили у працях дослідники І. Валлерстайн, Д. Белл, М. Згуровський, В. Іноземцев, П. Клімушкін, Л. Мельник, Г. Почепцов, А. Турен, Д. Тапскотт, М. Кастельс, А. Тоффлер С. Чукут та ін. Водночас поза увагою науковців залишилася проблематика виявлення специфічних рис сучасного суспільства, які мають бути враховані в розбудові оновленої системи професійної орієнтації у країні.

Метою статті є виокремлення особливостей професійної орієнтації молоді в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наукових досліджень засвідчив наявність у постіндустріальну епоху ознак зародження нового періоду розвитку суспільства. Так, постіндустріальний період розвитку суспільства пов'язувався із інформаційною революцією – потужним розвитком інформаційних технологій і перевагою інформаційної складової діяльності людей над всіма іншими її формами й компонентами.

Революційні перетворення в технологіях збирання, пошуку, опрацювання, подання, зберігання, передавання, використання та захисту інформації стали основою принципово нового етапу формування змісту різних видів праці, її інформатизації та інтелектуалізації, викликали потребу у професійному працівникові якісно нового типу, зумовили важливі зміни у виробничих, соціальних, правових, політичних, культурних та інших видах відносин у суспільстві.

Характерними рисами та ознаками сучасного інформаційного суспільства вчені [2] вважають такі:

- формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору країн як складових світового інформаційного простору;
- домінування в різних сферах людської діяльності інформаційно-комунікаційних технологій;
- зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури в системі суспільного виробництва;
- створення і розвиток ринку інформації і знань як факторів виробництва;
- перехід інформаційних ресурсів суспільства в реальні ресурси його соціально-економічного розвитку;
- вільний доступ людей до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх інформаційних потреб;
- підвищення рівня освіти, науково-технічного й культурного розвитку суспільства завдяки розширенню можливостей систем інформаційного обміну на міжнародному, національному та регіональному рівнях і, відповідно, підвищення ролі кваліфікації, професіоналізму і здібностей до творчості як найважливіших характеристик особистості на ринку праці;
- створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне одержання, поширення й використання інформації як найважливішої умови демократичного розвитку тощо.

На думку багатьох дослідників, поняття "постіндустріальний період розвитку" вже не повною мірою відповідає специфіці сучасного стану науки, техніки, технологій і суспільства в цілому.

Існують різні підходи та погляди щодо термінологічного позначення сучасного періоду розвитку суспільства: ученими запропоновано поняття "програмоване суспільство" (А. Турен), "суспільство знань" (А. Хан), "мережне суспільство" (Ян ван Дейк) тощо [3].

Уводиться в науковий обіг термін "цифрова індустріалізація", який указує на перехід від аналогових до цифрових технологій і конвергенцію цифрового та фізичного світу, які спричинюють кардинальні зміни не лише в економічній, а й політичній, соціальній і духовній сферах життя суспільства [4].

Підтримуючи значення технологічної складової, цифрову індустріалізацію вважають четвертою хвилею технологічної революції та новою ерою в розвитку людства. Економічна цінність інформаційної діяльності в цей період стала значно вищою, а інформаційний бізнес став збільшувати свою частку у валовому економічному продукті. Поширення цифрових технологій обумовило появу нових напрямів у науці, нових професій та нового поля діяльності широкого кола людей. Частка працюючих в інформаційній сфері стала поступово переважати. Крім того, вплив цифрових технологій розвиває та розширює коло діяльності кожної конкретної людини, компанії, корпорації. Комп'ютерні мережі надійно пов'язують різні у просторовому відношенні місця, географічна зона покриття комп'ютерними мережами невпинно зростає. Формується, розвивається та усталюється медіа-середовище [4]. Д. Тапскотт [5] виділяє дванадцять ключових ознак нового суспільства, а саме: орієнтація на знання, цифрова форма представлення об'єктів, віртуалізація виробництва, нова (молекулярна) структура суспільних утворень, інтеграція та міжмережна взаємодія, виключення посередників між виробниками та споживачами, інноваційна природа розвитку економіки, зближення та індивідуалізація відношень між виробником і споживачем, конвергенція галузей економіки, динамізм, глобальність масштабів, наявність соціальних протиріч нового змісту.

Таким чином, оскільки сучасний світ відрізняється від постіндустріального суспільства технологічними, культурологічними, економічними, просторовими та соціальними ознаками, учені схильні вважати його приналежним до початку самостійного періоду розвитку – цифрового інформаційного суспільства [6].

Перш за все, зазначимо, що вже з ХХ століття виявилася та сформувалася тенденція до стрімких змін у номенклатурі професій, яка невпинно прискорюється. Перелік сучасних професій швидко оновлюється та поповнюється новими. Так, за оцінками експертів [7], якщо в доіндустріальний період збільшення кількості професій у 1,5 рази спостерігалось кожні 50 років, то протягом індустріального періоду цей час зменшився до 25 років, а в постіндустріальний – до 10 років. Необхідно зазначити, що нині ця тема не знайшла глибокого висвітлення у профорієнтаційній літературі, тому, на думку фахівців, бракує як повномасштабного аналізу сучасної ситуації, так і науково обґрунтованих прогнозів щодо перспектив розвитку світу професій. Як наслідок, на практиці вкрай важко, а інколи й неможливо, указати випускнику школи ті професії, які з'являться на ринку праці та будуть затребувані в суспільстві після закінчення ним професійного навчання. Набуло актуальності здійснення професійної орієнтації випускників не стільки за окремими різновидами професій чи спеціальностей, скільки за певними напрямками професійної діяльності, що визначаються предметними галузями і включають групи споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна діяльність та відбувається професійна підготовка. Особливо доцільним такий підхід уявляється для професій, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями, оскільки ця професійна галузь в усьому світі не є усталеною, що природно пояснюється її розвитком. У вітчизняних умовах орієнтація на ІТ-спеціальності ускладнюється неповнотою їх професіографічного опису. Так, наприклад, абітурієнтам вищих навчальних закладів пропонуються тридцять споріднених ІТ-спеціальностей освітньо-

кваліфікаційних рівнів "спеціаліст" і "магістр", згрупованих за одинадцятьма напрямками підготовки і водночас розосереджено віднесених у чинних переліках до п'ятьох різних галузей знань [8].

Водночас структурні перетворення сучасного світу професій, пов'язані зі змінами у співвідношенні між їх різними групами, скорочення професій виробничої сфери, розвиток торгівлі, сфери послуг, управління, інформаційного обслуговування тощо набули специфіки завдяки віртуалізації суспільного життя. Віртуалізацію вважають одним із фундаментальних понять сучасної науки, яке в контексті нашої роботи тлумачимо як упровадження нової технології безконтактної інформаційної взаємодії [9]. Останніми роками з'являється все більше професій, пов'язаних з роботою людини виключно у віртуальному просторі комп'ютерних мереж. Такі професії стають все більш затребуваними, охоплюють різні сфери людської діяльності. Переважно через комп'ютерні мережі вже зараз здійснюються окремі види професійної діяльності, зокрема такі, як просування товарів і послуг, підбір персоналу й фінансові операції тощо.

До віртуального простору переносяться перспективи зайнятості представників багатьох традиційних професій (учителів, юристів, економістів тощо). Завдяки віртуалізації з'являються та утверджуються нові форми трудової діяльності та трудових відносин.

Розвиток комп'ютерних мереж знімає часові та просторові обмеження для роботи працівників різних професій. Відбувається стрімкий розвиток міжнародного фрілансінгу, активно впроваджуються сорсинг-технології (аутсорсинг, краудсорсинг, інсорсинг, меритосорсинг) тощо. Тому, здійснюючи професійну орієнтацію випускників шкіл, потрібно враховувати необхідність їх завчасної підготовки до особливостей професійної діяльності у віртуальному просторі (знайомити з основами інформаційної безпеки, електронної комерції та віртуального підприємництва, правовими та етичними відносинами у віртуальному просторі тощо).

Загалом нині відбуваються якісні, пов'язані зі змістом, характером, умовами роботи, вимогами до працівників та ін., зміни у світі професій, тому перед сучасним працівником постає вимога володіти здатністю до професійного вдосконалення та переключення з одного виду діяльності до іншого, професійною мобільністю та економічною активністю, трудовою й інтелектуальною незалежністю, підприємливістю тощо [9]. Людина, отримавши повну особисту відповідальність за власну професійну діяльність, має володіти основами менеджменту, маркетингу, управління фінансами тощо. Зауважимо, що зростання міжнародних зв'язків і зняття обмежень на форми професійної діяльності додатково потребують від людини знання іноземних мов, навичок інтернаціонального спілкування.

Однак потрібно враховувати, що в сучасності особливої значущості набувають навички колективної роботи, співпраці, службової комунікації, взаємодії людини з колегами у професійному колективі. Завдяки поширенню можливостей спільної мережної професійної діяльності і, як наслідок, розповсюдження названих вище сорсинг-технологій, комунікативна компетентність як ключова у структурі професійної компетентності постає основою успішної професійної діяльності людини. Закладання базових складових комунікативно-професійної компетентності випускників шкіл має бути, таким чином, одним із провідних напрямів профорієнтаційної роботи з молоддю.

Щодо змісту сучасної професійної діяльності, дослідники також єдині у думці про те, що йому притаманні особливі зміни, оскільки зміст ускладнюється, відбувається інтелектуалізація праці, підвищується значущість інформатичної компетентності працівників. Має місце також масове підвищення вимог професій до психофізіологічних якостей працівників, що спричинено підвищенням запитів до рівня інтенсивності та напруженості праці працівників. Для збільшення ефективності робочої сили роботодавцями розробляються і впроваджуються різні новітні заходи (ротация робочих місць, гнучкість найманої праці та ін.), урізноманітнюються обов'язки, які виконує працівник, надається можливість удосконалювати трудові навички, уводяться адаптивні графіки роботи тощо.

Відповідно і професійна ефективність працівника визначається передусім реальним обсягом виконаних доручень і професійних завдань. Роботодавці висувають до претендентів на роботу не формальні, а суто практичні та конкретні вимоги. Тому протиріччям сучасного ринку праці є наявність насамперед великої кількості потенційних працівників, які шукають і не знаходять роботу, та, водночас, – гостра потреба у фахівцях, здатних відповідати затребуваному рівню вимог. Таким чином, має місце невідповідність трудового потенціалу населення критеріям професійного відбору роботодавців. Підготовка майбутніх працівників до конкурентоздатності на ринку праці – формування їх самостійності, ініціативності, активності, стресостійкості, зорієнтованості на неперервну освіту та самоосвіту тощо, – стає важливою складовою професійної орієнтації.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави для виокремлення таких особливостей професійної орієнтації молоді в сучасний період розвитку суспільства:

- професійна орієнтація молоді в сучасних умовах має спрямовуватися не на професії чи спеціальності, а на напрями професійної діяльності;
- професійна орієнтація має передбачати завчасне ознайомлення молоді з особливостями професійної діяльності у віртуальному просторі (щодо Інтернет-професій і віртуалізації традиційних професій);
- професійна орієнтація має включати специфічну складову із формування в молоді новітніх якостей конкурентоспроможної людини на ринку праці (комунікативно-професійної компетентності, готовності до професійної мобільності, здатності до самоменджменту).

Висновки. Кількісні, структурні та якісні тенденції розвитку світу професій суттєво впливають на ринок праці і мають бути враховані у визначенні змісту і складових професійної орієнтації молоді в Україні. Це зумовлює необхідність підготовки педагогів, які будуть безпосередньо здійснювати профорієнтаційну роботу з молоддю, у вищих педагогічних навчальних закладах та в системі післядипломної освіти, що уявляється **перспективним напрямом наукових досліджень**. Надання підтримки молоді в ефективному професійному самовизначенні у професійній діяльності в новому інформаційному суспільстві є необхідною умовою розвитку нашої країни у світовій цивілізації XXI століття.

Список використаних джерел

1. Гнатюк С. Л. Проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні / С. Л. Гнатюк, С. І. Здіорук // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 95–101.
2. Кудрявцева С. П. Міжнародна інформація : навч. посіб. / С. П. Кудрявцева, В. В. Колос. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2005. – 400 с.
3. Горовий В. М. Термінологічні характеристики постіндустріального суспільства [Електронний ресурс] / В. М. Горовий. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1910&Itemid=505/.
4. Андриевский И. Цифровая индустриализация [Электронный ресурс] / И. Андриевский. – Режим доступа : <http://www.российский-союз-инженеров.рф>.
5. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество : Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / пер. с англ. – К. : INT Пресс ; М. : Рефл-бук, 1999. – 432 с.
6. Орехов В. Прогностика : от прошлого к будущему человечества : монография / В. Орехов. – Жуковский : МИМ ЛИНК, 2015. – 210 с.
7. Анисимов В. О законе возрастания сложности [Электронный ресурс] / В. Анисимов. – Режим доступа : <http://www.yugzone.ru/articles/438>.
8. Морозова Т. Ю. Теоретико-методологічні засади вищої інформаційно-технологічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец.

13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Морозова Т.Ю. ; НАПН України. – К., 2011. – 25 с.

9. Андрушкевич В.Э. Основы профориентологии : учебное пособие / В. Э. Андрушкевич, В. Б. Борейша. – Томск : ТМЦДО, 2003. – 262 с.

Белоусова Л.И., Пономарёва Н.А. Специфика профессиональной ориентации молодежи на современном этапе развития общества

В статье проанализированы характерные признаки современного информационного общества, которые должны быть учтены в развитии системы профессиональной ориентации. Авторами выделены особенности профессиональной ориентации молодежи в современный период развития общества: профессиональная ориентация молодежи в современных условиях должна ориентироваться не на профессии или специальности, а на направления профессиональной деятельности; профессиональная ориентация должна предусматривать заблаговременное ознакомление молодежи с особенностями профессиональной деятельности в виртуальном пространстве; профессиональная ориентация должна включать специфическую составляющую по заложению у молодежи основ новых качеств конкурентоспособной личности на рынке труда.

Ключевые слова: цифровое информационное общество, рынок труда, номенклатура профессий, виртуализация, формы профессиональной деятельности, требования к работнику, конкурентоспособность работника, профессиональная ориентация.

Bilousova, Lyudmila, Ponomarova, Nataliia. The Specifics of the Professional Orientation of Young People at the Present Stage of Development of Society

The article analyzes the characteristics of the modern information society, which should be taken into account in the development of professional orientation system. It is highlighted features of professional orientation of youth in the modern period of development of society: the need of professional orientation on the areas of professional activity; advance preparation to professional activity in the virtual space; professional orientation should include a special component for the laying the foundations new properties of competitive person in the labor market.

Key words: digital information society, the labor market, the nomenclature of professions, virtualization, forms of professional activity, the requirements for the employee, competent employee, professional orientation.